

УДК 159.922.8

Гріньова Ольга Михайлівна

**РЕФЛЕКСІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПРОФЕСІЙНОГО САМОПРОЕКТУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ В УМОВАХ ФАХОВОЇ
ПІДГОТОВКИ**

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови Української держави, в умовах значних суспільно-політичних та економічних трансформацій проблема професійного розвитку особистості має високу актуальність і соціальну значущість. Нестабільність та економічна невизначеність ринку праці, загострення професійної конкуренції обумовлюють стрімке зростання вимог суспільства до якості професійної підготовки майбутніх фахівців з усіх професій, формування у них професійної мобільності, здатності до ефективного конструювання проекту власного професійного саморозвитку в умовах соціально-економічної ситуації розвитку, що швидко змінюється. А це, в свою чергу, визначає необхідність активізації особистісних детермінант професійного самопроекткування майбутніх фахівців, зокрема - рефлексії. Здійснення індивідуумом рефлексивного самоаналізу й глибинне осмислення перспективних цілей і планів власної професійної самореалізації, сприяє активізації та інтеграції кар'єрного самопроекткування. Вивчення особистісних детермінант цього феномена, зокрема, рефлексії, набуває особливої актуальності у юнацькому віці, оскільки юність є сензитивним періодом професійного самовизначення й самореалізації особистості; активізації її ціннісних та смисложиттєвих основ. Водночас складна соціально-економічна ситуація в країні, невпевненість юнаків у можливостях реалізувати проект власного професійного саморозвитку, їх орієнтація на соціальний стереотип успішної людини, а не на власні прагнення і здібності спричиняють ускладнення професійного самопроекткування. Усе це обумовлює високу

актуальність і соціальну значущість вивчення рефлексії як чинника професійного самопроекування особистості юнацького віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Проблемі професійного саморозвитку особистості присвячено ряд досліджень у зарубіжній, радянській і сучасній українській психології. Вивченню різних структурних компонентів професійної самореалізації особистості у найбільш сензитивному періоді - юнацькому віці - присвячені роботи О.А.Волкової, Є.А.Клімова, А.К.Маркової, Л.М.Мітіної, О.Л.Туриніної, Н.Ф.Шевченко та ін. У фаховій психолого-педагогічній літературі підкреслюється висока значущість активізації особистісних детермінант професійного саморозвитку майбутнього фахівця (Ж.П.Вірна, В.В.Волошина, Н.О.Головань, Л.В.Долинська, Н.В.Кузьміна, Н.І.Пов'якель, О.В.Темрук та ін.). Вчені підкреслюють недостатність становлення різних структурних компонентів професіоналізації юнаків у масовому досвіді. Це обумовлює необхідність забезпечення оптимальних психолого-педагогічних умов для активізації особистісних механізмів цього процесу, зокрема рефлексії.

Тому **метою статті** є теоретичний аналіз впливу рефлексії на успішність професійного самопроекування особистості юнацького віку в умовах професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У роботах сучасних вчених професійне самопроекування особистості розглядається як динамічний процес її самопобудови, самотворення в умовах соціальної ситуації розвитку, що стрімко змінюється. Так, згідно з Н.В.Беловою, професійне самопроекування являє собою цілісний задум життя людини у її професійній діяльності, в єдності професійного самовизначення і професійних планів [2]. Д.С.Кисельов і В.К.Єлісеєв зазначили,

що “У професійному плані самопроекування - готовність суб’єкта до постійної самозміни і самодетермінації своїх професійних можливостей” [7, С. 132]. За Д.В.Криніциним, професійне самопроекування являє собою найбільш ефективний спосіб саомрозвитку індивідуума в умовах професійної діяльності, який сприяє підвищенню його конкурентоспроможності [9].

Становлення рефлексії особистості як метакогнітивного способу пізнання обумовлює інтенсивне осмислення нею змістовних аспектів власного самопроекування: його об’єкту, процесів, структур і засобів [16]. Таким чином, активізація рефлексії сприяє розвитку суб’єктності особистості у процесі її професійного самопроекування. У роботах сучасних вчених розглядаються різні аспекти впливу рефлексії на успішність професійного самопроекування майбутніх фахівців. Так, за Н.С.Кошевою, активізація професійного самопроекування майбутніх фахівців обумовлює інтеграцію їх особистісних смислів у актуальній, навчально-професійній, і перспективній професійній діяльності шляхом встановлення когнітивних зв’язків між професійними образами власного теперішнього і майбутнього. Необхідним механізмом інтеграції актуального образу “Я” у професії і ідеального образу “Я-професіонал” є саморефлексія. Згідно з вченою, саморефлексія майбутнього фахівця являє собою процес самоаналізу й самопізнання, спрямований на проектування власних професійних компетенцій на майбутню професійну діяльність. Саморефлексія особистості у професійній діяльності є складним процесом, який включає когнітивний, операційний, особистісний і мотиваційно-ціннісний компоненти [8]. Т.А.Єріна підкреслила визначальну роль рефлексії у процесі професійного самопроекування юнаків. Проектування студентами професійного вектора власного життя відбувається шляхом рефлексії власної індивідуальності, потреб, інтересів, наявних життєвих досягнень і визначення на цій основі траєкторії перспективного саморозвитку [6].

Згідно з А.А.Бехтер, успішність професійного самопроекування юнаків обумовлюється становленням синтетичної рефлексії, яка включає рефлексивні дії з конструювання ідеального образу фахівця зі своєї майбутньої професії, порівняння власного актуального “Я” з ідеальним образом професіонала, а також іншими представниками обраного фаху [3]. Ментальний простір навчально-професійної діяльності студента, за В.В.Волошиною, являє собою ситуацію протиріч, вирішення яких засобами особистісної рефлексії обумовлює гармонізацію інтеріндивідної та інтраіндивідної складових його життєвого світу. Становлення ціннісної рефлексії, як виду особистісної рефлексії, обумовлює переосмислення індивідуумом індивідуальних смислів професійних аспектів власного саморозвитку. А це, у свою чергу, зумовлює не лише конструювання нового професійного образу себе, але й підвищення рівня інтегрованості особистості у цілому [5].

Висока значущість рефлексії як механізму професійного самопроекування майбутнього фахівця обумовила зростання уваги вчених до вивчення професійної рефлексії особистості, її структури, етапів розвитку в умовах фахової підготовки. Згідно з М.В.Романовою, професійна рефлексія являє собою процес самоосмислення і переосмислення індивідуума у якості суб’єкта з метою аналізу, оцінки ефективності, реорганізації й прогнозування професійного саморозвитку [12]. Основні складові професійної рефлексії студентів як комплексного психічного утворення відображають різні аспекти проектування ними власного професійного шляху: актуальні і перспективні когніції (рефлексія власної професійної компетентності, рефлексія професійного майбутнього), соціально-професійні когніції (рефлексія сфер професійної діяльності, когніції життєвих перспектив (рефлексія перспективної професійної взаємодії з іншими суб’єктами професійної діяльності), емоційний аспект професійного самопроекування

(рефлексія невизначеності професійної діяльності), що відображає переживання невідповідності актуального професійного “Я” ідеальному професійному образу “Я” у майбутньому. Аналіз динаміки видів професійної рефлексії студентів упродовж терміну професійного навчання дав можливість вченій констатувати, що переживання професійної невизначеності, невідповідності професійного актуального образу себе ідеалу бажаного майбутнього зростає на ранніх етапах професійної підготовки і знижується у студентів 3-5 курсів, що відображає процес активізації ціннісно-сислової основи професійного самовизначення або переорієнтацію студентів на інші професії [12].

Згідно з Л.Базілевською, активізація професійної рефлексії у майбутніх фахівців здійснюється нерівномірно. Найбільш стрімко розвиток цього психічного утворення відбувається на ранніх етапах професійного навчання. При цьому предметом рефлексії студентів стають переважно їх емоційно-динамічні та комунікативні професійно важливі якості. Подальший розвиток рефлексії на 3-5 курсах обумовлює осмислення оптантами своїх власне рефлексивних якостей, а також перспектив власного професійного саморозвитку [1].

Нерівномірність розвитку професійної рефлексії майбутніх фахівців обумовлює недостатність становлення цього психічного утворення у сучасних юнаків. У роботах О.С.Руковишнікової, М.В.Романової і В.В.Костянтинова підкреслюється висока значущість розвитку професійної рефлексії у єдності з іншими видами цього психічного утворення як важлива умова успішності професійного самопроектування майбутнього фахівця [14]; [15]. Водночас Т.В.Мукай і О.І.Філенко зазначили, що інтеграція професійної і загальної, синтетичної, рефлексії у студентів часто відбувається недостатньо. Згідно з вченими, рефлексія є інтегральним психічним утворенням особистісного світу людини. Активізація професійної рефлексії студентів обумовлює підвищення їх

інтернальності у сімейному, навчально-професійному та інших модусах життя. Водночас навіть у студентів 5 курсу недостатній розвиток загальної рефлексії обумовлює незначну кількість системних взаємозв'язків цього феномена з іншими утвореннями особистісного світу людини [10]. У.С.Родигіна підкреслила, що недостатність розвитку професійної рефлексії у студентів в стихійних умовах обумовлює гальмування їх емпатії й структурних компонентів професійної ідентичності, зокрема самоідентифікації з образами професії, професіонала, майбутнього фахівця в умовах навчально-професійної взаємодії [11].

Недостатність розвитку професійної рефлексії у юнацькому віці обумовлює необхідність вивчення проблеми психолого-педагогічних умов активізації цього феномена. О.Є.Руковишныкова підкреслила високу значущість здійснення викладачами та психологами професійних навчальних закладів комплексної поетапної роботи з активізації у студентів особистісної, професійної й метарефлексії у їх єдності [15]. Згідно з М.В.Романовою і В.В.Костянтиним, активізація особистісної рефлексії майбутніх фахівців передбачає впровадження спеціального комплексу заходів, спрямованого на активізацію їх особистісного зростання. Психолого-педагогічні стратегії з розвитку професійної рефлексії студентів спрямовані на розвиток усіх структурних компонентів цього психічного утворення (актуальних і перспективних професійних когніцій, суб'єктності у системі власної професійної діяльності, рефлексію професійної взаємодії та ін.). Активізація метарефлексії передбачає комплексну роботу викладачів і психологів професійних навчальних закладів з комплексного формування всіх сідів рефлексії студентів [14]. Згідно з А.М.Веремчук, умовами активізації професійної рефлексії студентів є психологічні (здійснення самоаналізу як суб'єкта власної професіоналізації, активізації особистісних смислів у професійній діяльності та професійної самооцінки), соціально-психологічна, основою якої є система суб'єкт-

суб'єктних стосунків учасників навчально-професійної взаємодії, педагогічних (активізація професійної спрямованості навчально-виховного процесу у ВНЗ) [4].

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Здійснений аналіз літературних джерел дає можливість констатувати, що проблемі професійного розвитку особистості у психолого-педагогічній літературі приділяється значна увага. У роботах сучасних вчених процес професійного саморозвитку і самореалізації особистості все частіше розглядається як самопроекування нею власних особистісних смислів і цінностей у процесі перспективного конструювання життєвих цілей, планів і перспектив у професійній діяльності. Професійне самопроекування особистості у роботах сучасних психологів розглядається у єдності модусів минулого, теперішнього і майбутнього життєвої трансспективи: особистість організовує власну актуальну активність з досягнення перспективних професійних цілей і планів. Саморегуляція й вдосконалення цього процесу здійснюється на основі самоаналізу вже наявного життєвого досвіду індивідуума. Конструювання та інтеграція структурних компонентів професійного життєвого проекту особистості є надзвичайно складним завданням, вирішення якого потребує виходу особистості за межі актуальної ситуації розвитку і глибинного суб'єктно-рефлексивного осмислення себе і свого життєвого шляху в умовах професійної діяльності. У роботах сучасних вчених рефлексія розглядається як важливий механізм професійного самопроекування особистості. Висока значущість рефлексивного осмислення особистістю юнацького віку професійного саморозвитку обумовила вивчення у роботах сучасних вчених окремого виду рефлексії - професійної рефлексії. Вчені відзначають нерівномірність розвитку професійної рефлексії студентів на різних етапах професійної підготовки. Недостатність розвитку професійної рефлексії студентів у стихійних умовах обумовлює необхідність створення і забезпечення

спеціальних психолого-педагогічних умов з активізації цього особистісного утворення. Водночас у роботах сучасних дослідників переважно вивчається вплив рефлексії на становлення окремих складових професійного самопроекування особистості юнацького віку. Перспективами подальших наукових розробок автора є теоретичні й емпіричні дослідження рефлексії як механізму професійного самопроекування особистості, а також психолого-педагогічних умов активізації цих феноменів у їх єдності.